

5.

Er der mon skudt med Bøsser mod Borgen paa Hjelm?

Af Otto Blom.

Det er troligt nok, at om Bartholin og Borch havde kjendt de haandskrevne Optegnelser fra den anden Halvdel af det 16de Aarhundrede af Folkeviserne om Marsk Stig, saaledes som vi nuomstunder kjende dem fra Svend Grundtvigs store Værk, saa vilde de ikke have lagt megen Vægt paa Berthold Schwarz's formentlige Opfindelse af Krudtet i Danmark 1354. Det er nok muligt, at de endda vilde have fastholdt Opfindelsen som dansk; men de vilde vel have lagt den idetmindste en halvhundred Aar længere tilbage i Tiden, eftersom Optegnelser af Viserne bringe Bøsser i Forbindelse med Marsk Stigs Borg paa Hjelm. De have imidlertid kun kjendt Viserne i den Bearbejdelse, som Anders Sørensen Vedel har givet disse; og han har i denne helt undladt at lade dem tale om Bøsser, vel sagtens fordi han mente at vide, at de ikke vare opfundne før 1380 eller ialtfald 1354.

Det var 1290, at Marsk Stig og hans fredløse Tilhængere satte sig fast paa Hjelm og der opførte en Borg, som holdtes til Kongen af Norges Haand ikke blot efter Marskens Død 1293, men ogsaa efterat Erik Menved 1305 havde sluttet Freden paa Søborg med Norges Konge, Haagen Høilæg. Først 1306 lykkedes det omsider Erik Menveds Krigsfolk at indtage og ødelægge Borgen paa Hjelm. Uagtet den kun stod i 16 Aar, 1290—1306, maa den dog, som Folkeviserne om Marsk Stig noksom vise, have gjort et stærkt Indtryk paa det danske Folk, mindre vistnok fordi de Fredløse derfra gjorde Kongemagten en generende Konkurrence ved at præge undervægtig Mønt, end fordi den har tjent dem som Tilholdssted ved deres Fribyttertog, og især fordi den saa længe forsvarede sig mod Angreb, om hvilke der iøvrigt aldeles intet vides.

I sit store Værk om Danmarks gamle Folkeviser har Svend Grundtvig fremlagt 10 Redaktioner, betegnede med Bogstaverne A — K, af Viser om Marsk Stig, optegnede

i den anden Halvdel af det 16de Aarhundrede, af høist forskjelligt Indhold, uagtet de ikke vare uden indbyrdes Paavirkning. Af de 10 Opskrifter er der to, **F** og **G**, der betegnes ved en for det kongelige Parti sympathetisk Opfattelse af Sørgespillet i Finderup. De øvrige otte gjøre Marsk Stig til deres Helt; men af disse otte Former af Visen er der igjen to, som ikke ere fuldstændige, idet de ikke følge Tildragelserne længere end, den ene, **D**, til Marskens Undsigelse af Erik Glipping, den anden, **E**, endog kun dertil, hvor den lokkede eller voldtagne Frue ægger Marsken til Hævn; de øvrige seks Versioner ende alle deres Fortælling med Indtagelsen og Forsvaret af Hjelm, og det i følgende Vers:

- A.** 106: Saa lod de gjøre det Hus paa Hjelm,
saa lod de det gjøre saa fast;
de skjötter hverken om Lod eller Krudt
ikke heller om stærke Kast¹⁾.
-
- B.** 35: Marsk Stig han bygger op Hjelm med Æren,
han bygger det isaa fast;
de ræddes ikke for Bøsse og Pil
og ikke for de store Jernkast.
-
- C.** 15: Marsk Stig drog op til sine væne Hustru,
og han bygger Hjelm saa fast;
han skjötter hverken Bøsse eller Pil
ikke heller Blidekast.
-
- H.** 19: Og Marsk Stig lader virke en Hus saa høi,
den skinner over Mur og Ring;
og der ligger for baade Tydsk og Dansk,
og ingen kan ham Huset afvinde.
-
- I.** 12: Det gjorde Ridder Herr Marsk Stig,
for Kongen ham undsagde;
og saa da bygged han Hjelm op
i fulde fjorten Dage.
-
- K.** 4: Vi vil bygge os et Hus paa Hjelm,
vi frygter ikke for Kongen af Danmark selv.

¹⁾ Efter en Variant: „ikke heller om Blidekast“.

K. 5: Vi bygge den høiest over alle Tinde
al Danmarks Magt skal den ei vinde.

6: Vi bygger den Hus alt isaa fast,
vi passer ei paa Bøsser eller Blidekast.

Der behøves ikke nogen dyb Granskning af de ovenstaaende Versestrofer for at blive var, at af de seks Redaktioner af Visen knytte de fire Omtalen af Bøsser til Borgen paa Hjelm. Ordlyden af Versene synes somme Steder noget korrumpet fra den Form, der ser ud til at være mest ægte, nemlig den i Optegnelsen **C**:

Han skjøtter hverken Bøsse eller Pil
ikke heller Blidekast.

Udtryk som „de stærke Kast“ i **A** og de stærke Jernkast i **B** se ikke ud til at være oprindelige; det samme gjælder om „Lod og Krudt“ i **A**; dog det er den Slags Variationer i Udtrykket, som let kunne være indkomne ved et Par Aarhundreders Slid ved en vel for Størstedelen mundtlig Tradition af Visen; og „Lod og Krudt“ ligger ialtfald nærmere ved de tre andre Optegnelser „Bøsse og Pil“ end ved det Udtryk „Bue og Pil“, som man fra iøvrigt meget kompetent Side har tænkt sig som det oprindelige, men som ikke har Hjemmel i nogen af Optegnelserne. De Vers, som tale om Bøsser, kunne, saavidt det skjønnes, ikke med Rette siges at falde udenfor den gode Folkevisestil; snarest staa de vel denne nærmere og have derfor mere Fynd og Kraft end de tilsvarende Vers i Optegnelserne **H** og **I**, der sandt at sige se noget slappe og forhutlede ud, baade hvad Indhold, Ordvalg og Versebygning angaar. Det første umiddelbare Indtryk af de anførte Vers maa vist i det hele blive det, at Visen oprindeligt har talt om Bøsser og om Borgen paa Hjelm i et Aandedræt.

Men har den ikke derved gjort et grovt Brud paa den historiske Virkelighed, som den ikke kunde have gjort, om den var samtidig med de Begivenheder, den skildrer?

I et af de første fem Aar 1290—1294, efterat Borgen

var bygget, kunne de Vers, der tale om Bøsser, ikke være affattede. Saafremt de Fredløse i disse Aar havde haft Bøsser imod sig paa Hjelm, saa kunde Brugen af Krudt til at fremkalde stærke Brag i Kamp (Hærbrest) ikke have været noget saa overraskende Nyt ved Juletid 1294 ved deres Beskytter, Kong Erik Præstehaders Hof, som det tydeligt nok har været ifølge en mærkelig Beskrivelse i den sidste islandske historiske Saga, den om Biskop Laurentius Kalfsen ¹⁾).

Vanskeligere er Spørgsmaalet at besvare bestemt, forsaa-vidt Tidsrummet 1295—1306 angaar. Det er sikkert nok, at man hidtil ikke nogensteds i Europa har kunnet i strængeste Form dokumentere Kundskaben om Bøsser tidligere end ved et Regeringsdekret af 11. Febr. 1326 fra Florens ²⁾. Men det er ikke givet, at Bøsser jo gjerne kunne have været kjendte, baade 20 og 30 Aar før de ere blevne omtalte i et Dokument, der tilfældigvis har undgaaet Tidens Tand. Og virkeligt er der fra høist forskjellige Steder og fra forskjellige Tidspunkter af det 14de Aarhundredes første Fjerdedel blevet fremdraget Yttringer og Hentydninger om Bøsser, der kun have den fælles Mangel, at der mod hver især kan reises Tvivl, om de have den Alder, de angives for. Som et Exempel, der kan paralleliseres med Visen om Marsk Stig, kan nævnes en af Oberst Omodei ³⁾ fremdraget Canzone, efter Angivelse endog fra Aaret 1299, af den italienske Digter

¹⁾ Jvfr. P. A. Munch: Det Norske Folks Historie, 4. Del, 2. Bd., P. 290.

²⁾ Ægtheden af dette Aktstykke er rigtignok blevet anfægtet 1883 af Kemikeren Berthelot og endnu senere af en tysk Forfatter under Henvisning til, at den, som 1841 henledede Opmærksomheden paa det, nemlig den fransk-italienske Matematiker og Bibliofil Libri, ikke fortjener Tiltro; denne Indvending er imidlertid aldeles ubeføiet, eftersom Lacabane allerede 1845 har trykt Ordlyden til Aktstykket efter en Afskrift, som paa hans Opfordring er taget i det florentiske Arkiv af den franske Historiker og Arkæolog de Mas-Latrie, hvem Ingen vil falde paa at sigte for Forfalskning af et historisk Dokument.

³⁾ I hans Afhandling fra 1834 „Dell' Origine della Polvere da Guerra“ i det 38. Bd. af Turiner-Akademiets Skrifter.

Guido Cavalcanti, død 1300 eller 1301, i hvilken der forekommer følgende Vers:

„Guarda ben, dico, guarda ben,
Ti guarda, non aver vista tarda,
Cha pietra di bombarde arme vel poco.“

Den Indvending, at Ordet Bombarde her muligt kan betyde en Blide eller sligt, er ganske uholdbar; men meget betydeligere synes den, som Omodei selv anfører, at samme Canzone i et andet Vers røber Kjendskab til et Skrift, der ikke skal have set Lyset før 1378. Selv kan jeg naturligvis ikke dømme i denne Sag.

Man kommer ikke Spørgsmaalet om Folkevisens Troværdighed m. H. t. en saa paafaldende tidlig Brug af Bøsser som før 1306 nærmere undtagen derved, at man foruden at se paa de enkelte paagjældende Vers tillige betragter de Former af Visen, de ere tagne fra, saaledes som Julius Martensen har gjort det i sin Afhandling om Erik Glipping og Marsk Stig i Middelalderens Annaler og Viser ¹⁾. Blandt disse Former af Visen maa man nemlig ikke blot skjælnes mellem dem, der sympathisere med det kongelige Parti, og dem, der holde med Marsk Stig; men blandt de sidste maa man atter sondre mellem dem, der fremstille Marsken som Hævneren af sin Hustrus Ære, og dem, der gaa udenom dette Motiv.

Under de Forhandlinger, som Urolighederne efter Kongemordet i Finderup og Krigen med Norge førte med sig, vendte de Fredløse, deres Forbundsfølge Erkebiskop Jens Grand og deres Beskyttere, de norske Konger Erik og Haagen, for ei at tale om Ulykkesfuglen, den svenske Hertug Erik Magnussen, ideligt tilbage til den Paastand, at det var uden Føie og mod Lands Lov og Ret, at Mordet ved Danhoffet i Nyborg 1287 var blevet svoret Grev Jakob, Marsk Stig og deres Fæller paa. De satte da ogsaa igjennem ved Fredslutningen paa Søborg, at de Fredløses Sag blev optagen til ny

¹⁾ Historisk Tidsskrift, 4. Række, 4. Bd.

Paakjendelse under forandrede Retsformer paa Danehoffet i Helsingborg 1305, hvor Sagen dog atter gik dem imod, saa at Kongen af Norge viste dem fra sig.

Men da Erik Menved Aaret derefter fratog de Fredløse „den norske Konges Borg“ Hjelm og ødelagde den, førte det til, at Kong Haagen Høilæg paany optog de Fredløses Paa-stande, som han nys havde frafaldet. Efterhaanden maa jo vel dengang de fleste af de egenlige Kongemordere være døde bort; men deres Arvingers Krav paa deres til Kronen ind- dragne Godser maa ogsaa efter gjentagne Fredslutninger mellem Kongerne endnu udover begge disses Levetid have holdt Paa-standen om de Dømtes Uskyldighed i Kongemordet ilive; den kommer endnu tilsyne først 1320 da Kristoffer d. 2den, og endnu senere 1326, altsaa 40 Aar efter den skjæbnesvangre Nat i Finderup, da Modkongen Valdemar Eriksen af Sønderjylland ved sin Haandfæstning lovede at restituere det „uretmæssigt“ inddragne Gods. Før efter 1326, og rimeligvis en rum Tid efter, kan Marsk Stig ikke godt være blevet fremstillet som den Helt, der hævnede sin Hustru. De Former af Folke- visen, der fremstille ham i dette Lys, maa være yngre end 1326 — hvormeget yngre kan ikke bestemt siges —, hvor stærkt de end ved første Øiekast se ud til at være samtidige med de Aar, da Borgen paa Hjelm kneisede over Øen.

Anvender man denne Slutningsrække paa Grundtvigs 10 Optegnelser af Viserne om Marsk Stig, da maa først de to Opskrifter **F** og **G** holdes udenfor, eftersom de ikke gjøre Marsken til deres Helt; de kunne altsaa være affattede af en Samtidig; men de tale ikke om Bøsser.

Det Sidste gjælder ogsaa Optegnelserne **II** og **I**; de fremstille vel Marsk Stig som deres Helt, men ikke som Deltager eller Anstifter af Mordet; de omtale Bygningen af Borgen paa Hjelm, men bringe heller ikke denne i Forbindelse med Bøsser.

De fem Optegnelser **A** — **E** kunne ikke være samtidige, da de alle fremstille Marsk Stig som den, der har den blodigste Krænkelser at hævne. At de tre af dem ikke omtale Iværksættelsen af Hævnen, de to af dem, **D** og **E**, heller ikke Indtagelsen af Hjelm, kan efter Lovene for den poetiske

Retfærdighed kun bero derpaa, at de ikke ere fuldstændige. Opskriften **A** vedgaar Marskens Deltagelse i Finderup-Tragedien; **B** lader ham dræbe sin Hustrus Forfører ved et Møde paa unævnt Sted; begge disse Optegnelser ligesom **C**, der lader ham drage til Hjelm straks efter at have undsagt Kongen, tale om Bøsser der, hvor de seirsglade synge om Borgen paa Hjelm; men de maa alle tre skrive sig fra en Tid, da den for længe siden, mindst for 20 Aar siden, var lagt i Grus, og da det endog var glemt, hvor ivrige de Fredløse selv havde været for at fremstille sig som angerløse i Drabet paa Erik Glipping. Maaske kan man gjette paa den Tid, 1357—1360, da Marsk Stigs Sønnesøn, den yngre Stig Andersen, stod i Vaaben mod Kong Eriks Sønnesøn, Valdemar Atterdag.

Saa staar der kun tilbage den lille Visestump **K**. Om den er der forsaavidt en Mulighed, at den kan være sunget af de Fredløse selv, af deres Sønner og af deres Tilhængere, som den kun siger, at „Kongen er bleven os vred“, uden at sige, hvad Kongen er vred over. Dens sidste Vers om Borgen paa Hjelm, hvor „vi passer ei paa Bøsser eller Blidekast“, kan tages som et fyndigt Udtryk for de Fredløses Trods, skjøndt de, som Omkvædet siger, „ere drevne ud af Danmark“. Men som denne Visestump nu foreligger optegnet med et fireliniet og fem toliniede Vers, kan den dog ikke være sunget af dem. Den ser ud som en Levning af en større Vise, hvis tre sidste Vers muligt ere paavirkede af andre Former, navnlig af **B**, **C** og **H**.

Naar nogle af Optegnelserne af Viserne om Marsk Stig tale om Bøsser som brugte mod Borgen paa Hjelm, altsaa 1306 eller før, saa er der god Grund til at antage dem for i deres Oprindelse at være yngre, endog rum Tid yngre, end 1326, det Aar, som fra en helt anden Kant af Europa, nemlig fra Italien, møder os som det første, fra hvilket Tilværelsen af Ildvaaben er dokumenteret med fuld Sikkerhed.